CEMI
CENTAR ZA MONITORING I ISTRAŽIVANJE

PRIRUČNIK

za unapređenje etičke, profesionalne i rodno osjetljive medijske prakse

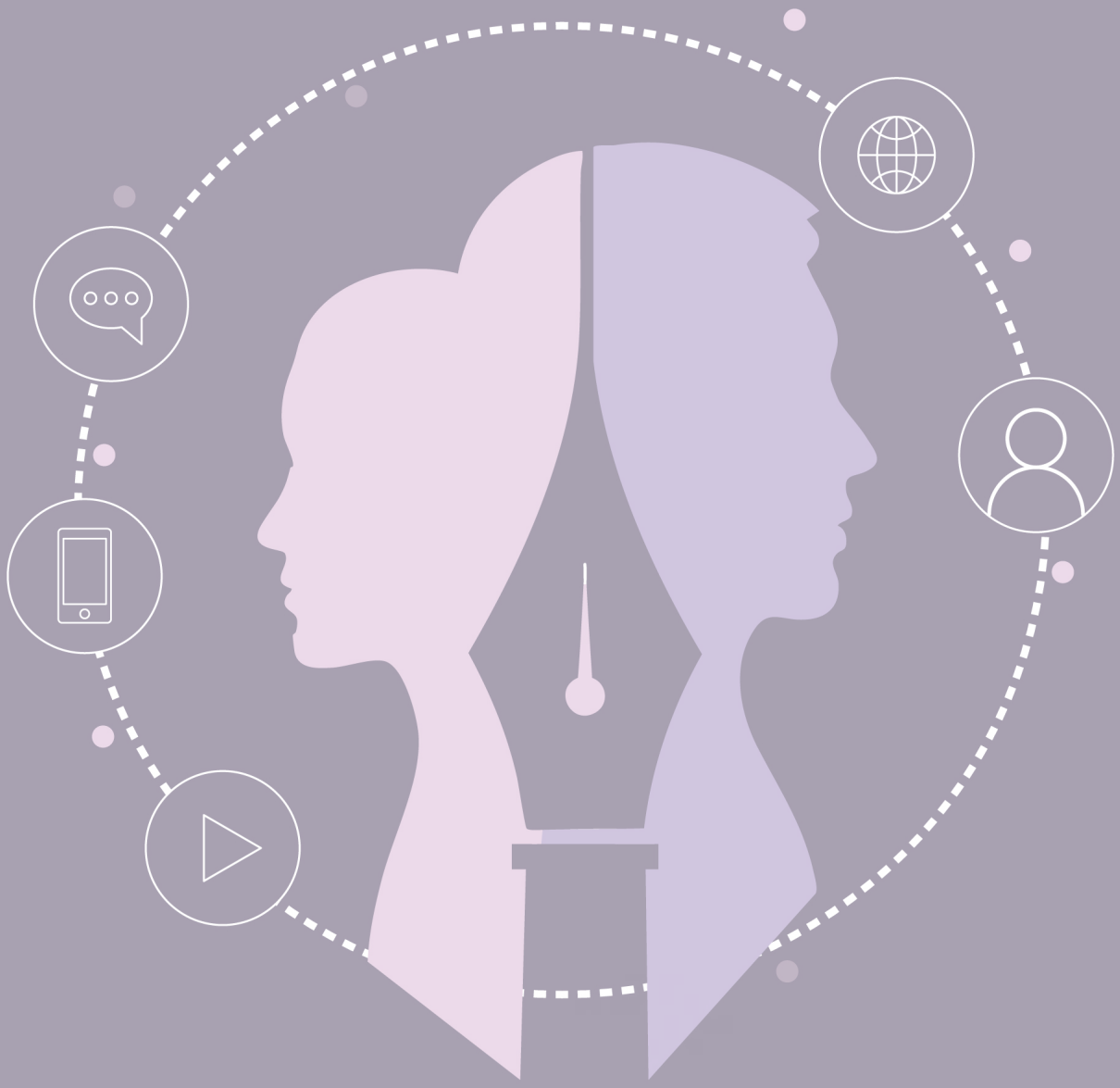

PRIRUČNIK

za unapređenje etičke, profesionalne
i rodno osjetljive medijske prakse

PRIRUČNIK ZA UNAPREĐENJE ETIČKE, PROFESIONALNE I RODNO OSJETLJIVE MEDIJSKE PRAKSE

Centar za monitoring i istraživanje CeMI
Bul. Josipa Broza Tita 23a
E-mail: info@cemi.org.me
www.cemi.org.me

Autorka:
Katica Maksan

Godina izdanja:
2026

Štampa:
Smart Print DOO

Tiraž:
50

Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Priručnik je nastao u okviru projekta „Ravnopravno u javnosti - za siguran javni prostor u Crnoj Gori“, koji CeMI sprovodi uz finansijsku podršku Ministarstva ljudskih i manjinskih prava. Mišljenja i stavovi iznijeti u ovom izvještaju ne odražavaju nužno mišljenje Ministarstva.

CONTENTS

1. UVOD **7**

2. NORMATIVNI I PROFESIONALNI OKVIR **10**

MEĐUNARODNI STANDARDI SLOBODE IZRAŽAVANJA I ZABRANE DISKRIMINACIJE 10

STANDARDI SAVJETA EVROPE I EVROPSKE UNIJE 11

PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA 11

NACIONALNI ZAKONODAVNI OKVIR 11

ETIČKI KODEKSI I SAMOREGULATORNI MEHANIZMI 12

3. OSNOVNI PRINCIPI ETIČKOG I PROFESIONALNOG IZVJEŠTAVANJA **13**

TAČNOST, PROVJERA INFORMACIJA I IZVORI 13

JAVNA ODGOVORNOST I JAVNI INTERES 13

RAZDVAJANJE ČINJENICA, MIŠLJENJA I KOMENTARA 14

ZAŠTITA DOSTOJANSTVA, PRIVATNOSTI I INTEGRITETA LIČNOSTI 14

PROFESIONALNA NEPRISTRASNOST I ODGOVORNOST 15

4. RODNO ODGOVORNO IZVJEŠTAVANJE **16**

RODNI STEREOTIPI I OBRASCI U MEDIJSKOM IZVJEŠTAVANJU 16

VIDLJIVOST I RAVNOPRAVNA REPREZENTACIJA RODOVA 17

RODNA PERSPEKTIVA U DRUŠTVENIM, POLITIČKIM I EKONOMSKIM TEMAMA 18

IZBJEGAVANJE SEKSISTIČKOG I DISKRIMINATORNOG SADRŽAJA 18

5. IZVJEŠTAVANJE O **19**

RODNO ZASNOVANO NASILJE 19

GOVOR MRŽNJE I ZLOČIN IZ MRŽNJE 20

6. INKLUZIVNI I RODNO **23**

OSJETLJIV JEZIK 23

OSNOVNI PRINCIPI INKLUZIVNOG JEZIKA 23

RODNO OSJETLJIVI NAZIVI ZANIMANJA, FUNKCIJA I TITULA 23

NEUTRALNI I INKLUZIVNI JEZIČKI OBLICI 24

NAJČEŠĆE GREŠKE U MEDIJSKOJ PRAKSI 25

7. VJEŠTAČKA INTELIGENCIJA, DIGITALNI PROSTOR I RODNA BEZBJEDNOST **26**

OSNOVNI POJMOVI I PRIMJENA AI U MEDIJIMA 26

ALGORITAMSKE PRISTRASNOSTI I RODNI ASPEKTI 27

GENERISANI SADRŽAJI, DEEPFAKE I DEZINFORMACIJE 27

ZAŠTITA PRIVATNOSTI I PODATAKA U DIGITALNOM OKRUŽENJU 28

DIGITALNO NASILJE, ONLAJN UZNEMIRAVANJE I PRIJETNJE 28

MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJE O INCIDENTIMA DIGITALNOG NASILJA 29

8. ULOGA UREDNIKA/CE I 30
KONTROLA NASLOVA, LEADOVA I VIZUALNIH ELEMENATA 30
UPRAVLJANJE OSJETLJIVIM I RIZIČNIM SADRŽAJEM 31
REAGOVANJE NA GREŠKE, ISPRAVKE I IZVINJENJA 31
RAZVOJ I PRIMJENA INTERNIH REDAKCIJSKIH PROCEDURA 31
9. DIGITALNI MEDIJI I SAVREMENI PROFESIONALNI IZAZOVI 33
BRZINA OBJAVLJIVANJA I PROVJERA INFORMACIJA 33
CLICKBAIT, SENZACIONALIZAM I ALGORITAMSKI PRITISCI 33
DRUŠTVENE MREŽE KAO IZVOR I KANAL DISTRIBUCIJE 34
PROFESIONALNI STANDARDI U ONLAJN OKRUŽENJU 34
10. PRAKTIČNI ALATI ZA REDAKCIJE 36
CHECKLISTA ZA ETIČKU I RODNO ODGOVORNU PROVJERU SADRŽAJA 36
INDIKATORI KVALITETA MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA 37
OBRASCI ZA INTERNU EVALUACIJU I SAMOPROCJENU 38
LITERATURA I PREPORUKE ZA DALJE ČITANJE 39

1. UVOD

Mediji imaju ključnu ulogu u informisanju javnosti, oblikovanju društvenih vrijednosti i kreiranju javnog diskursa o važnim društvenim pitanjima. Način na koji se određene teme predstavljaju u medijima utiče na percepciju građana, formiranje stavova i razumijevanje društvenih problema. Upravo zbog toga novinarstvo nosi značajnu profesionalnu i društvenu odgovornost, posebno kada je riječ o temama koje se odnose na ljudska prava, rodnu ravnopravnost i zaštitu dostojanstva pojedinaca.

U Crnoj Gori posljednjih godina sprovedeno je više istraživanja koja ukazuju na značajne izazove u oblasti rodno osjetljivog izvještavanja. Jedno od najopsežnijih istraživanja, „Mediji kroz rodne naočare u Crnoj Gori", koje je realizovao Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP),[1] pokazuje da **žene čine svega oko 21% osoba koje se pojavljuju u medijskim sadržajima,** bilo kao sagovornice, stručnjakinje ili osobe o kojima se govori. Ovaj procenat je niži od globalnog prosjeka, koji iznosi oko 25% prema podacima međunarodnog Global Media Monitoring Project-a. Isto istraživanje pokazuje da su žene posebno nedovoljno zastupljene u temama koje se odnose na društvenu moć i donošenje odluka. Na primjer, **u ekonomskim temama žene čine svega 14,8% sagovornika**, dok u političkim temama njihova zastupljenost iznosi oko 18,8%, što je i dalje ispod svjetskog prosjeka.

Istovremeno, žene se u medijskim sadržajima češće pojavljuju u kontekstu žrtava. Analize pokazuju da oko 60% žrtava koje se pominju u vijestima čine žene, dok je u izvještajima o nasilju u porodici taj procenat čak 94,8%.

Nalaze o strukturi i kvalitetu medijskog izvještavanja potvrđuju i istraživanja Centra za demokratiju i ljudska prava (CEDEM),[2] koja ukazuju da, iako mediji formalno zadovoljavaju osnovne standarde informativnosti, u praksi i dalje postoje izraženi problemi senzacionalizma, nedovoljne kontekstualizacije i ograničenog istraživačkog pristupa, posebno u izvještavanju o ljudskim pravima i ranjivim društvenim grupama. Dodatno, ta istraživanja ukazuju na nizak nivo povjerenja građana u medije, kao i percepciju političkog i ekonomskog uticaja na uređivačku politiku, što dodatno utiče na kvalitet i nezavisnost izvještavanja.

1 Dostupno na: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-12/UNDP%20-%20Prirucnik%20za%20rodno%20odgovorno%20novinarstvo.pdf
2 CEDEM: https://www.cedem.me/en/news/media-monitoring/

Slične nalaze potvrđuju i analize NVO Centar za ženska prava, koje ukazuju da mediji često ne uspijevaju da obezbijede adekvatnu zaštitu privatnosti žrtava, te da izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju nerijetko uključuje elemente senzacionalizma, stereotipnog prikaza i implicitnog prebacivanja odgovornosti na žrtvu.

Širi društveni i institucionalni kontekst dodatno potvrđuju istraživanja Centra za monitoring i istraživanje (CEMI),[3] koja ukazuju na izazove u oblasti vladavine prava, jednakih mogućnosti i zaštite ljudskih prava, što se reflektuje i na medijski sistem i kvalitet javnog diskursa.

Ovi podaci ukazuju na obrazac koji međunarodni istraživači nazivaju **„simboličkim nestajanjem" žena iz medijskog prostora,** odnosno situacijom u kojoj su žene nedovoljno zastupljene kao stručnjakinje, političke akterke ili nositeljke društvene moći, dok su češće predstavljene u stereotipnim ili marginalizovanim ulogama.

Istovremeno, savremeni mediji prolaze kroz promjene koje je sve teže pratiti i za koje kao društvo nismo pripremljeni. Digitalne platforme, društvene mreže i algoritamski sistemi sve više oblikuju način na koji informacije cirkulišu u javnom prostoru. Društvene mreže su postale ključni kanal distribucije vijesti, ali i prostor u kojem se brže šire dezinformacije, stereotipi i govor mržnje. Stručnjaci upozoravaju da digitalne platforme često pojačavaju tradicionalne društvene narative i polarizaciju, jer algoritmi favorizuju sadržaje koji izazivaju snažne emocionalne reakcije i visoku angažovanost publike.

Jedan od pokazatelja kretanja trenutnih trendova u traženju i komentarisanju stvarnosti je porast sadržaja na društvenim mrežama koji promoviše tradicionalne rodne uloge žena, često označen kao **„tradwife"** trend.[4] Akademska istraživanja ukazuju da je riječ o rastućem fenomenu u digitalnom prostoru, pri čemu se sadržaj vremenom transformisao - od estetski fokusiranog prikaza života u domaćinstvu ka eksplicitnijem promovisanju tradicionalnih i često konzervativnih rodnih normi.

Dodatni izazov predstavlja ubrzani razvoj tehnologija zasnovanih na vještačkoj inteligenciji. Generativni AI alati omogućavaju brzu proizvodnju tekstualnog, audio

3 CeMI: https://cemi.org.me/storage/uploads/UwWCYjUW8MVdfSRSEMmudMkSjeJJAUIbW-D9OsEGY.pdf

4 The rise of the tradwife movement on social media", dostupno na: https://www.media-diversity.org/the-rise-of-the-tradwife-movement-on-social-media/?utm_source=chatgpt.com

i vizuelnog sadržaja, ali istovremeno otvaraju prostor za manipulaciju informacijama, uključujući deepfake sadržaje i digitalne manipulacije koje mogu ozbiljno narušiti povjerenje u medije i javni diskurs. Ovi rizici prepoznati su i u najnovijim evropskim politikama, uključujući *Strategiju rodne ravnopravnosti Evropske unije za period 2026–2030.*[5]

Na globalnom nivou žene su i dalje značajno manje zastupljene kao sagovornice i ekspertkinje u medijima, posebno u oblastima politike i ekonomije, što doprinosi održavanju stereotipa i sužavanju percepcije njihovih društvenih uloga. Ovakvi obrasci rezultat su kombinacije društvenih normi, uredničkih praksi i nedovoljne primjene profesionalnih standarda, dok digitalno okruženje dodatno pojačava rizike kroz dezinformacije i algoritamsko favorizovanje senzacionalnog sadržaja. Posljedice su šire društvene prirode – utiču na javne stavove, političku participaciju i toleranciju prema diskriminaciji. Evropska komisija ukazuje da su za prevazilaženje ovih izazova ključni odgovorni mediji, veća transparentnost i dosljedna primjena profesionalnih standarda u digitalnom prostoru. U tom kontekstu, ovaj priručnik pruža praktične smjernice za unapređenje etičkog i rodno odgovornog izvještavanja u svakodnevnom radu.

5 Izvještaj dostupan na: https://commission.europa.eu/document/download/1f5fa936-9fba-4435-93f5-32fa220bac82_en?filename=gender-equality-strategy-2026-2030.pdf

2. NORMATIVNI I PROFESIONALNI OKVIR

„Rodno senzibilno izvještavanje podrazumijeva stvaranje medijskog sadržaja na način koji uzima u obzir rodne nejednakosti i prikazuje žene i muškarce na pravičan način.“[6]

Ova definicija ukazuje na dva ključna elementa rodno senzibilnog izvještavanja. Prvi je prepoznavanje rodnih nejednakosti, što znači da novinari ne izvještavaju „neutralno“ kada postoje očigledne razlike u položaju žena i muškaraca, već ih kontekstualizuju i čine vidljivim. Drugi element je pravičan prikaz žena i muškaraca, koji podrazumijeva izbjegavanje stereotipa, uravnoteženu zastupljenost sagovornika i fokus na kompetencije, a ne na privatni život ili izgled.

Profesionalno novinarstvo počiva na jasnom normativnom i etičkom okviru koji definiše odnos između slobode izražavanja, odgovornosti medija i zaštite ljudskih prava. Taj okvir obuhvata međunarodne standarde, evropske pravne instrumente, nacionalno zakonodavstvo, kao i profesionalne kodekse i mehanizme samoregulacije unutar medijske zajednice.

MEĐUNARODNI STANDARDI SLOBODE IZRAŽAVANJA I ZABRANE DISKRIMINACIJE

Sloboda izražavanja predstavlja jedno od temeljnih prava u demokratskim društvima i garantovana je brojnim međunarodnim dokumentima. Ključni instrument u evropskom pravnom prostoru je *Evropska konvencija o ljudskim pravima,* čiji član 10 garantuje pravo na slobodu izražavanja, uključujući slobodu primanja i širenja informacija bez miješanja javnih vlasti.

Istovremeno, međunarodni standardi naglašavaju da sloboda izražavanja nosi i određene odgovornosti. Ona mora biti usklađena sa zaštitom drugih prava, uključu-

6 Free Press Unlimited, Gender-sensitive reporting, dostupno na: https://kq.freepressunlimited.org/themes/gender-equality/gender-in-media-content/gender-sensitive-reporting/

jući pravo na privatnost, dostojanstvo i zabranu diskriminacije. Ovi principi sadržani su i u drugim međunarodnim instrumentima, poput *Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), kao i Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija).*
U kontekstu medijskog izvještavanja, ovi standardi podrazumijevaju da novinari djeluju u dobroj vjeri, zasnivaju svoje izvještavanje na tačnim i provjerenim informacijama i doprinose javnoj raspravi o pitanjima od javnog interesa. Evropski sud za ljudska prava u svojoj praksi naglašava da zaštita slobode izražavanja obuhvata novinare koji postupaju u skladu sa profesionalnom etikom i u funkciji „čuvara javnog interesa" (public watchdog), pod uslovom da djeluju odgovorno i u skladu sa principima tačnosti i uravnoteženosti.

STANDARDI SAVJETA EVROPE I EVROPSKE UNIJE

Savjet Evrope i Evropska unija razvili su niz smjernica koje uređuju odgovorno medijsko izvještavanje i zaštitu ljudskih prava u javnom prostoru. Poseban značaj imaju preporuke Savjeta Evrope koje se odnose na prevenciju seksizma, zaštitu pluralizma medija i borbu protiv govora mržnje.

Evropska unija dodatno naglašava značaj profesionalnog novinarstva kroz politike zaštite medijskog pluralizma, borbe protiv dezinformacija i jačanja medijske pismenosti. Usvajanje *Evropskog akta o slobodi medija (European Media Freedom Act – EMFA)* predstavlja jedan od najznačajnijih koraka u tom pravcu, jer uvodi dodatne mehanizme zaštite uređivačke nezavisnosti i transparentnosti medijskog vlasništva.

PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Praksa Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) dodatno definiše granice slobode izražavanja i odgovornosti medija. Sud u svojim presudama redovno ističe da mediji imaju ključnu ulogu u demokratskom društvu kao „čuvari javnog interesa" (public watchdog).

NACIONALNI ZAKONODAVNI OKVIR

Pravni okvir za rad i odgovornost medija u Crnoj Gori čine tri ključna sistemska zakona: **Zakon o medijima, Zakon o elektronskim medijima i Zakon o nacional-**

nom javnom emiteru – Javnom medijskom servisu Crne Gore.

Zakon o medijima garantuje slobodu osnivanja medija, uređuje odgovornost za objavljeni sadržaj i propisuje obavezu poštovanja tačnosti informacija i dostojanstva pojedinaca. Takođe uspostavlja mehanizme zaštite prava građana kroz pravo na odgovor i ispravku netačnih informacija.

Zakon o elektronskim medijima reguliše pružanje audiovizuelnih medijskih usluga, nadležnosti Agencije za elektronske medije i mehanizme zaštite pluralizma i sprečavanja nedozvoljene medijske koncentracije.

Zakon o nacionalnom javnom emiteru uređuje položaj i finansiranje Javnog servisa, uz formalne garancije uređivačke i institucionalne nezavisnosti.

ETIČKI KODEKSI I SAMOREGULATORNI MEHANIZMI

Pored zakonskog okvira, ključnu ulogu u očuvanju profesionalnih standarda imaju **etički kodeksi i sistemi samoregulacije** unutar medijske zajednice. Kodeks novinara/novinarki Crne Gore definiše osnovne principe profesionalnog rada: tačnost informacija, razdvajanje činjenica od komentara, zaštitu privatnosti, zabranu diskriminacije i odgovorno izvještavanje o osjetljivim temama.

Primjena ovih standarda u praksi često se ostvaruje kroz samoregulatorne mehanizme, poput **Medijskog savjeta za samoregulaciju** i internih ombudsmana u pojedinim medijima. Međutim, istraživanja pokazuju da sistem samoregulacije u Crnoj Gori nije ujednačeno razvijen.

Iako mediji često formalno poštuju profesionalne standarde, u praksi se i dalje pojavljuju problematični obrasci poput senzacionalističkog pristupa (manji broj posljednjih godina), stereotipa ili nedovoljne kontekstualizacije osjetljivih društvenih tema. Takvi obrasci izvještavanja mogu imati značajne društvene posljedice, jer utiču na javne stavove prema ranjivim društvenim grupama i doprinose normalizaciji stereotipa i diskriminatornih narativa.

U tom kontekstu, jačanje profesionalnih standarda, unapređenje samoregulacije i kontinuirana edukacija novinara predstavljaju ključne elemente za razvoj odgovornog i etičkog medijskog sistema.

3. OSNOVNI PRINCIPI ETIČKOG I PROFESIONALNOG IZVJEŠTAVANJA

Profesionalno novinarstvo zasniva se na jasno definisanim **etičkim principima** koji imaju za cilj da osiguraju tačno, odgovorno i javno korisno informisanje građana. Ovi principi proizlaze iz međunarodnih standarda slobode izražavanja, profesionalnih kodeksa novinarske etike i smjernica organizacija koje se bave unapređenjem medijskih sloboda i profesionalnih standarda. Njihova primjena omogućava medijima da istovremeno ostvaruju svoju ulogu „čuvara javnog interesa" i poštuju prava pojedinaca i društvenih grupa.

TAČNOST, PROVJERA INFORMACIJA I IZVORI

Tačnost informacija predstavlja temelj profesionalnog novinarstva. Novinari/ke su dužni da objavljuju informacije koje su provjerene i zasnovane na pouzdanim izvorima. Prema etičkim kodeksima novinarstva i međunarodnim smjernicama za profesionalno izvještavanje, informacije treba potvrditi iz više nezavisnih izvora kad god je to moguće, a naročito kada se radi o osjetljivim temama ili ozbiljnim optužbama.

Provjera činjenica (fact-checking) podrazumijeva pažljivo prikupljanje i analizu podataka, provjeru autentičnosti dokumenata, kao i jasno navođenje izvora informacija. Kada informaciju nije moguće u potpunosti potvrditi, novinari su dužni da to jasno naznače u tekstu i izbjegavaju predstavljanje pretpostavki ili nepotvrđenih tvrdnji kao činjenica.

Savremeni medijski prostor, obilježen brzim širenjem informacija putem digitalnih platformi i društvenih mreža, dodatno naglašava važnost provjere informacija. U takvom okruženju, profesionalni standardi zahtijevaju od novinara da se odupru pritisku brzine objavljivanja i da prioritet daju tačnosti i pouzdanosti informacija.

JAVNA ODGOVORNOST I JAVNI INTERES

Mediji imaju posebnu društvenu ulogu jer djeluju u interesu javnosti. Informisanje građana o pitanjima od javnog značaja predstavlja osnovni razlog postojanja profesionalnog novinarstva.

Javni interes podrazumijeva informisanje o temama koje utiču na funkcionisanje društva, javnih institucija, ekonomije, politike, ljudskih prava i društvenih procesa. Novinarski rad treba da doprinese transparentnosti javnog života, odgovornosti institucija i kvalitetu demokratske rasprave.

Istovremeno, pozivanje na javni interes ne može biti opravdanje za objavljivanje informacija koje zadiru u privatni život pojedinaca bez jasnog društvenog značaja. **Profesionalni standardi zahtijevaju da novinari pažljivo procjenjuju odnos između prava javnosti da zna i prava pojedinaca na privatnost.**

RAZDVAJANJE ČINJENICA, MIŠLJENJA I KOMENTARA

Jedan od osnovnih principa profesionalnog novinarstva jeste jasno razdvajanje činjenica od mišljenja i komentara. Publika mora biti u mogućnosti da razlikuje objektivno informativni sadržaj od ličnih stavova autora ili uredništva.

Informativni tekstovi treba da se zasnivaju na provjerenim činjenicama i relevantnim izvorima, dok komentari i analize predstavljaju interpretaciju događaja i jasno su označeni kao takvi. Miješanje činjenica i komentara može dovesti do manipulacije informacijama i narušavanja povjerenja javnosti u medije.

Ovaj princip je posebno važan u digitalnom medijskom okruženju, gdje kratke forme, senzacionalistički naslovi i brza distribucija sadržaja mogu doprinijeti zamagljivanju granice između informativnog i komentatorskog sadržaja.

ZAŠTITA DOSTOJANSTVA, PRIVATNOSTI I INTEGRITETA LIČNOSTI

Poštovanje dostojanstva i privatnosti pojedinaca predstavlja jedno od ključnih načela etičkog novinarstva. Mediji su dužni da izbjegavaju objavljivanje informacija koje mogu neopravdano narušiti ugled ili privatni život osobe, posebno kada takve informacije nemaju direktan javni značaj.

Posebna pažnja mora se posvetiti izvještavanju o osjetljivim temama, uključujući nasilje, kriminal, zdravstvene probleme ili porodične situacije. U takvim slučajevima novinari treba da vode računa o zaštiti identiteta žrtava, djece i drugih ranjivih grupa, kao i o izbjegavanju senzacionalističkog pristupa.

Profesionalni standardi takođe nalažu poštovanje pretpostavke nevinosti i izbje-

gavanje medijskog „suđenja“, odnosno predstavljanja pojedinaca kao krivih prije nego što o tome odluči nadležni sud.

PROFESIONALNA NEPRISTRASNOST I ODGOVORNOST

Profesionalna nepristrasnost podrazumijeva da novinari izvještavaju na uravnotežen način i da omogućavaju predstavljanje različitih relevantnih perspektiva o određenoj temi. Ovaj princip ne znači da novinar mora dati jednaku težinu svim stavovima, već da treba obezbijediti korektno i kontekstualizovano predstavljanje relevantnih informacija i aktera.

Nepristrasnost je posebno važna u izvještavanju o političkim temama, društvenim konfliktima i pitanjima koja izazivaju snažne javne reakcije. U takvim situacijama novinari treba da izbjegavaju pristrasno predstavljanje činjenica, selektivno korišćenje izvora ili senzacionalističko uokviravanje događaja.

Profesionalna odgovornost novinara podrazumijeva i spremnost da se greške isprave. Kada se utvrdi da je objavljena informacija netačna ili nepotpuna, mediji imaju obavezu da objave ispravku ili demanti na jasan i vidljiv način.

Primjena ovih principa ključna je za očuvanje profesionalnog integriteta novinarstva i jačanje povjerenja javnosti u medije. U vremenu brzog širenja informacija, digitalnih manipulacija i sve izraženijih društvenih podjela, dosljedno poštovanje etičkih standarda predstavlja jedan od najvažnijih uslova za očuvanje kredibiliteta medija i kvalitetnog javnog informisanja.

4. RODNO ODGOVORNO IZVJEŠTAVANJE

Rodno odgovorno novinarstvo predstavlja važan dio profesionalnih standarda savremenog medijskog izvještavanja. Način na koji mediji predstavljaju žene i muškarce utiče na formiranje društvenih normi, javnih stavova i percepcije rodnih uloga. Mediji stoga imaju važnu ulogu u promovisanja ravnopravnosti i suzbijanju stereotipa, ali i odgovornost da izbjegavaju sadržaje koji reprodukuju diskriminaciju, seksizam ili nejednakost.

Međunarodne organizacije, poput Savjeta Evrope, UNESCO-a i UNDP-a, u svojim smjernicama naglašavaju da rodno odgovorno izvještavanje podrazumijeva uravnoteženu zastupljenost žena i muškaraca, izbjegavanje stereotipnog predstavljanja i uključivanje rodne perspektive u sve oblasti društvenog života.

RODNI STEREOTIPI I OBRASCI U MEDIJSKOM IZVJEŠTAVANJU

Rodni stereotipi u medijima predstavljaju pojednostavljene i često negativne predstave o društvenim ulogama žena i muškaraca. U medijskom izvještavanju stereotipi se mogu pojaviti kroz izbor tema, način predstavljanja sagovornika, jezik koji se koristi ili kroz vizuelne elemente.

Žene se u medijima često prikazuju kroz uloge povezane sa privatnom sferom, porodicom ili izgledom, dok se muškarci češće predstavljaju kao politički lideri, eksperti ili nosioci društvene moći. Takvi obrasci doprinose održavanju rodnih nejednakosti i ograničavaju percepciju društvenih uloga.

Rodno odgovorno izvještavanje podrazumijeva prepoznavanje i izbjegavanje ovakvih stereotipnih narativa, kao i predstavljanje žena i muškaraca u različitim profesionalnim i društvenim ulogama.

Stereotip koji se pojavljuje u medijima	Primjer
Žena je prikazana kroz stereotipnu ulogu majke	„Majka troje djece uspješno vodi kompaniju“ – nepotrebno naglašavanje činjenica iz ličnog i porodičnog života
Žene u „mekim temama“, muškarci su eksperti za određenu temu	U TV emisiji o posljedicama inflacije gostuju ekonomista, dok je žena pozvana da govori o „potrošačkim navikama u domaćinstvu“ – žena se percipira kao neko ko dominantno „troši“ i „vodi domaćinstvo“
Fokus na fizički izgled žene	„Atraktivna ministarka privukla pažnju na sastanku“ – uz fotografije, fokus se stavlja na fizički izgled, oblačenje, društveni život, iako to nije vezano uz temu
Vizuelni stereotipi	Tekst o IT sektoru ilustrovan fotografijom muškarca za računarom, dok se u tekstu pominju i žene u toj industriji, ali nijedna nije vizuelno predstavljena ili je predstavljena kao stereotip

VIDLJIVOST I RAVNOPRAVNA REPREZENTACIJA RODOVA

Jedan od važnih aspekata rodno odgovornog novinarstva jeste osiguravanje ravnopravne zastupljenosti žena i muškaraca u medijima. To podrazumijeva uključivanje žena kao sagovornica, ekspertkinja, političkih akterki i nositeljki društvenih inicijativa.

Istraživanja u mnogim zemljama pokazuju da su žene i dalje nedovoljno zastupljene kao izvori informacija u medijima, posebno u oblastima politike, ekonomije i bezbjednosti. Povećanje vidljivosti žena u medijima doprinosi razbijanju stereotipa i omogućava realniju sliku društva.

Rodno odgovorno izvještavanje podrazumijeva aktivno traženje sagovornica i stručnjakinja, kao i uravnoteženo predstavljanje različitih perspektiva u javnoj raspravi.

RODNA PERSPEKTIVA U DRUŠTVENIM, POLITIČKIM I EKONOMSKIM TEMAMA

Rodna perspektiva u novinarstvu znači da se društveni procesi analiziraju uzimajući u obzir različite uticaje koje određene politike ili društvene promjene mogu imati na žene i muškarce.

To podrazumijeva uključivanje rodne dimenzije u izvještavanje o temama poput zapošljavanja, obrazovanja, ekonomskih politika, socijalne zaštite ili političke participacije. Na primjer, prilikom izvještavanja o ekonomskim reformama ili tržištu rada, važno je sagledati i njihov uticaj na rodnu ravnopravnost i položaj žena na tržištu rada.

Uključivanje rodne perspektive ne znači da su rodne teme ograničene na specijalizovane rubrike ili pojedinačne tekstove, već da se rodna dimenzija uzima u obzir u širem društvenom kontekstu.

IZBJEGAVANJE SEKSISTIČKOG I DISKRIMINATORNOG SADRŽAJA

Seksistički i diskriminatorni sadržaji u medijima mogu se pojaviti kroz jezik, vizuelne elemente, naslove ili način uokviravanja određene teme. Takav sadržaj često uključuje omalovažavanje, objektivizaciju ili stereotipno predstavljanje žena.

Profesionalni standardi zahtijevaju od novinara da koriste rodno osjetljiv i inkluzivan jezik, da izbjegavaju stereotipizaciju i da poštuju dostojanstvo sagovornika/ce. Posebno je važno izbjegavati naslove koji mogu doprinijeti stigmatizaciji ili diskriminaciji.

Odgovorno novinarstvo podrazumijeva i pažljivo izvještavanje o temama rodno zasnovanog nasilja, uz izbjegavanje viktimizacije žrtava, okrivljavanja žrtve ili banalizacije nasilja.

Primjena principa rodno odgovornog izvještavanja doprinosi razvoju profesionalnog i etičkog novinarstva, jačanju ravnopravnosti u društvu i stvaranju medijskog prostora koji poštuje dostojanstvo svih građana i građanki.

5. IZVJEŠTAVANJE O SPECIFIČNIM TEMAMA

Određene društvene teme zahtijevaju posebno odgovoran i profesionalan pristup u novinarskom radu jer način na koji se o njima izvještava može imati direktne posljedice na žrtve, javno razumijevanje problema i društvene stavove. Među takvim temama posebno se izdvajaju rodno zasnovano nasilje, govor mržnje i zločini iz mržnje. Međunarodne organizacije poput UNICEF-a, UNDP-a i Savjeta Evrope, kao i organizacije civilnog društva u Crnoj Gori naglašavaju da mediji imaju ključnu ulogu u prevenciji nasilja i diskriminacije kroz odgovorno i kontekstualizovano izvještavanje.

RODNO ZASNOVANO NASILJE

Rodno zasnovano nasilje predstavlja ozbiljno kršenje ljudskih prava i jedan od najrasprostranjenijih oblika nasilja nad ženama i djevojčicama. Prema podacima međunarodnih organizacija i domaćih institucija, nasilje nad ženama u velikom broju slučajeva ostaje nedovoljno prijavljeno, dok način na koji mediji izvještavaju o ovim slučajevima može značajno uticati na percepciju nasilja u društvu.

Smjernice za medijsko izvještavanje koje su razvili UNDP, Savjet Evrope i organizacije koje se bave zaštitom prava žena naglašavaju nekoliko ključnih principa. Prije svega, izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju treba da izbjegava senzacionalizam i detaljne opise nasilja koji mogu dodatno traumatizovati žrtve ili banalizovati ozbiljnost problema. Fokus izvještavanja treba da bude na odgovornosti počinioca, institucionalnom odgovoru i društvenim uzrocima nasilja.

Centar za ženska prava u Crnoj Gori u svojim analizama medijskog izvještavanja često ukazuje na problem tzv. viktimizirajućeg narativa, u kojem se pažnja javnosti usmjerava na ponašanje ili privatni život žrtve, umjesto na odgovornost počinioca i širi društveni kontekst nasilja. Takav pristup može doprinijeti stigmatizaciji žrtava i obeshrabriti druge žene da prijave nasilje.

UNICEF u svojim smjernicama za izvještavanje o nasilju nad ženama i djecom naglašava da mediji moraju posebno voditi računa o zaštiti identiteta žrtava, naročito u slučajevima kada su u pitanju maloljetne osobe. Objavljivanje informacija koje mogu dovesti do identifikacije žrtve, čak i indirektno, predstavlja ozbiljno

kršenje profesionalnih standarda.

Odgovorno izvještavanje takođe podrazumijeva kontekstualizovanje pojedinačnih slučajeva nasilja kroz šire društvene podatke, uključujući statistike, institucionalne mehanizme zaštite i dostupne servise podrške žrtvama. Time mediji mogu doprinijeti informisanju javnosti o načinima prevencije nasilja i dostupnim oblicima pomoći.

GOVOR MRŽNJE I ZLOČIN IZ MRŽNJE

Govor mržnje odnosi se na izraze – verbalne, pisane ili vizuelne – koji podstiču, šire ili opravdavaju mržnju, diskriminaciju ili nasilje prema određenoj grupi na osnovu njenog identiteta.

Prema Savjetu Evrope govor mržnje obuhvata sve oblike izražavanja koji šire ili podstiču netrpeljivost zasnovanu na, između ostalog, rasi, etničkoj pripadnosti, religiji, polu ili seksualnoj orijentaciji.

Istraživanje Centra za istraživačko novinarstvo[7] podsjećaju na primjere govora mržnje u političkom govoru kad su politički protivnici koristili uvredljive i homofobične izraze da se obračunaju sa svojim političkim protivnicima. Slične situacije ponavljaju se, naročito na društvenim mrežama, čak i na profilima javnih ličnosti kad se uvredljivo obraćaju nacionalnim manjinama, najčešće Romima.

Zločin iz mržnje, s druge strane, podrazumijeva krivično djelo (npr. fizički napad, oštećenje imovine) koje je motivisano predrasudama prema određenoj grupi.

Važno je naglasiti da je zločine iz mržnje često teško dokazati u praksi. Ključni izazov je utvrđivanje motiva, odnosno dokazivanje da je krivično djelo počinjeno upravo zbog predrasuda prema identitetu žrtve (npr. zbog njene nacionalnosti, pola ili seksualne orijentacije), a ne iz nekog drugog razloga. Za razliku od samog djela (npr. fizičkog napada), koje je vidljivo i dokazivo, motiv zahtijeva dodatne

7 CIN CG: https://www.reportingdiversity.org/wp-content/uploads/2022/07/MRHS_Montenegro-FINAL.pdf?utm_source=chatgpt.com

indicije – poput izjava počinioca, konteksta napada, prethodnih prijetnji ili načina izvršenja djela.

U praksi, to znači da tužilaštvo mora prikupiti i dokazati elemente koji ukazuju na postojanje predrasude, što često nije jednostavno. Zbog toga se ovakvi slučajevi ponekad procesuiraju kao „obična" krivična djela, bez kvalifikacije zločina iz mržnje. Dodatni izazov predstavlja i nedovoljno prijavljivanje ovih djela, kao i ograničeni kapaciteti institucija za njihovo prepoznavanje i adekvatno procesuiranje.

Pravni okvir Crne Gore prepoznaje i sankcioniše govor mržnje kroz Krivični zakonik, koji u članu 370 propisuje da će se kazniti „ko javno podstiče na nasilje ili mržnju prema grupi ili članu grupe određene po osnovu rase, boje kože, vjere, porijekla, državne ili nacionalne pripadnosti",[8] dok se kroz antidiskriminaciono zakonodavstvo dodatno štite prava lica po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Zakon o zabrani diskriminacije eksplicitno zabranjuje diskriminaciju po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije, naglašavajući obavezu države da obezbijedi jednaku zaštitu svih građana/ki. Međutim, izvještaji Evropske komisije za Crnu Goru ukazuju da je primjena ovih normi u praksi i dalje ograničena, naročito u dijelu procesuiranja slučajeva govora mržnje i zaštite žrtava.

U tom smislu, mediji imaju posebnu odgovornost da ne reprodukuju diskriminatorne narative, već da aktivno doprinose prepoznavanju i suzbijanju govora mržnje, uz poštovanje profesionalnih standarda i zaštitu dostojanstva svih društvenih grupa, uključujući LBTQ žene kao posebno ranjivu kategoriju.

Poseban izazov u najnovijem vremenu predstavlja digitalno medijsko okruženje, u kojem su komentari korisnika na portalima i društvenim mrežama postali važan dio javne komunikacije. Analize medijskog izvještavanja u Crnoj Gori pokazuju da upravo u komentarima čitalaca često dolazi do širenja stereotipa, diskriminacije i govora mržnje prema različitim društvenim grupama.[9]

Zbog toga međunarodne smjernice preporučuju da mediji uspostave jasne smjernice za uređivanje komentara i aktivno uklanjaju sadržaje koji podstiču mržnju ili nasilje. Ovakav pristup doprinosi zaštiti javnog prostora od širenja diskriminator-

8 Krivični zakonik Crne Gore: https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/krivicni-zakonik-crne-gore.html
9 Cemi, Analiza reprezentacije LGBTIQ zajednice u onlajn medijima, dostupno na: https://cemi.org.me/storage/uploads/uza76En8i2kfpfxBwcVVQOngkVWJeqz3il7zO6G3.pdf

nog diskursa i jačanju društvene tolerancije.

Odgovorno izvještavanje o ovim temama doprinosi ne samo kvalitetu informisanja, već i zaštiti ljudskih prava, prevenciji nasilja i jačanju društvene kohezije.

IZVJEŠTAVANJE O ŽENAMA U POLITICI

Izvještavanje o ženama u politici zahtijeva poseban nivo profesionalne pažnje, jer mediji imaju ključnu ulogu u oblikovanju percepcije političkog liderstva i javnog autoriteta. Način na koji se žene predstavljaju u političkom prostoru utiče ne samo na njihovu vidljivost, već i na šire društveno razumijevanje uloge žena u donošenju odluka.

Istraživanja pokazuju da su žene u politici i dalje nedovoljno zastupljene u medijima, a kada se o njima izvještava, često su prisutni stereotipi koji nijesu primjenjivi na muškarce. Prema UN Women i UNESCO, političarke se češće prikazuju kroz njihov izgled, privatni život ili emocionalne reakcije, dok se njihovi stavovi, odluke i politički rezultati stavljaju u drugi plan. Ovaj problem je naročito značajn u Crnoj Gori gdje mnogo manji broj žena u odnosu na muškarce bira političku karijeru.

U medijskom izvještavanju o ženama u politici najčešće se pojavljuju sljedeći obrasci:

- **Fokus na privatni život,** npr. pitanja o porodici, majčinstvu ili partnerskim odnosima koja se rijetko postavljaju muškarcima;
- **Naglašavanje fizičkog izgleda,** opisi odjeće, izgleda ili „stila“ u kontekstu političkih događaja;
- **Senzacionalističko uokviravanje -** žene se češće opisuju kao „emocionalne“, „oštre“ ili „kontroverzne“
- **Manja zastupljenost ekspertkinja -** žene rjeđe učestvuju kao sagovornice u političkim i ekonomskim analizama;
- **Upotreba generičkog muškog roda -** izrazi poput „političari“, „lideri“ ili „poslanici“ dodatno smanjuju vidljivost žena u politici

6. INKLUZIVNI I RODNO OSJETLJIV JEZIK

Jezik koji mediji koriste ima značajan uticaj na način na koji javnost razumije društvene odnose, identitete i uloge pojedinaca u društvu. U savremenom novinarstvu sve veća pažnja posvećuje se upotrebi inkluzivnog i rodno osjetljivog jezika, koji doprinosi ravnopravnosti, vidljivosti različitih društvenih grupa i poštovanju ljudskog dostojanstva.

Međunarodne organizacije poput Savjeta Evrope, UNDP-a i UNESCO-a naglašavaju da je upotreba rodno osjetljivog jezika važan dio profesionalne medijske prakse, jer način na koji su pojedinci imenovani ili opisani može uticati na njihovu društvenu vidljivost i percepciju njihove uloge u javnom prostoru.

OSNOVNI PRINCIPI INKLUZIVNOG JEZIKA

Inkluzivni jezik podrazumijeva upotrebu izraza koji ne diskriminišu niti isključuju određene društvene grupe na osnovu pola, roda, identiteta, etničke pripadnosti, invaliditeta ili drugih ličnih karakteristika. Njegova osnovna svrha je da osigura ravnopravnu vidljivost i poštovanje svih društvenih aktera u javnom diskursu.

Savremene smjernice za inkluzivnu komunikaciju naglašavaju nekoliko osnovnih principa: jasnoću izraza, izbjegavanje stereotipa, ravnopravnu zastupljenost različitih identiteta i korišćenje termina koji poštuju identitet osobe o kojoj se govori. U novinarskom radu to znači da se identitet, rod ili druge lične karakteristike osobe navode samo kada su relevantni za sadržaj informacije.

Upotreba inkluzivnog jezika posebno je važna u izvještavanju o ranjivim ili marginalizovanim društvenim grupama, jer medijski diskurs može doprinijeti smanjenju stereotipa i diskriminacije.

RODNO OSJETLJIVI NAZIVI ZANIMANJA, FUNKCIJA I TITULA

Rodno osjetljiv jezik u velikoj mjeri odnosi se na način imenovanja zanimanja, funkcija i društvenih uloga. Tradicionalni jezički obrasci često koriste muški rod kao univerzalni ili generički oblik, što može dovesti do smanjene vidljivosti žena u javnom

diskursu i implicitnog poistovjećivanja društvenih uloga sa muškim rodom. Savremene smjernice za rodno uključivu komunikaciju preporučuju korišćenje rodno specifičnih naziva zanimanja i funkcija, poput: novinarka, profesorka, ministarka, predsjednica, direktorka ili ekspertkinja. Ovakva praksa doprinosi ravnopravnoj vidljivosti žena u javnom prostoru i odražava stvarnu strukturu društva.

U crnogorskom kontekstu, preporuke za upotrebu rodno osjetljivog jezika razvijene su kroz saradnju institucija i međunarodnih organizacija, pri čemu se naglašava da dosljedna upotreba rodno diferenciranih naziva doprinosi smanjenju stereotipa i jasnijem prepoznavanju uloge žena u različitim profesijama i javnim funkcijama.

U slučajevima kada je potrebno obuhvatiti osobe različitog pola, preporučuje se korišćenje paralelnih oblika, poput „novinari i novinarke“, „studenti i studentkinje“ ili „građani i građanke“. Ovakvi oblici posebno su prisutni u institucionalnim dokumentima, akademskim tekstovima i javnim komunikacijama, gdje se koriste kao standard za osiguravanje inkluzivnosti i ravnopravne reprezentacije.

Pored toga, u savremenoj komunikacijskoj praksi sve češće se preporučuje i korišćenje rodno neutralnih izraza u situacijama kada je to moguće (npr. „zaposleni“, „osobe“, „učesnici/ce u procesu“), kako bi se izbjegla nepotrebna rodna ekskluzivnost i dodatno unaprijedila inkluzivnost jezika.

Važno je naglasiti da primjena rodno osjetljivog jezika treba da bude dosljedna, kontekstualno opravdana i usklađena sa standardima jezika i profesionalne komunikacije, uz izbjegavanje pretjerane formalizacije koja može otežati jasnoću izraza. U tom smislu, cilj rodno osjetljivog jezika nije samo normativna usklađenost, već i unapređenje kvaliteta javne komunikacije i jačanje ravnopravnosti u društvu.

NEUTRALNI I INKLUZIVNI JEZIČKI OBLICI

Pored rodno osjetljivog jezika koji naglašava ravnopravnu zastupljenost žena i muškaraca, savremene rasprave o jeziku sve više uključuju i pitanja rodnog identiteta i reprezentacije osoba koje se ne identifikuju u binarnim rodnim kategorijama.

U nekim međunarodnim smjernicama za inkluzivnu komunikaciju preporučuje se korišćenje neutralnih izraza koji ne pretpostavljaju rodni identitet osobe. Takvi izrazi uključuju formulacije poput „osoba“, „zaposleni“, „učesnici“, „stručnjaci“ ili „članovi tima“.

U izvještavanju o nebinarnim osobama preporučuje se poštovanje identiteta i zamjenica koje osoba sama koristi, kao i izbjegavanje senzacionalističkog ili stereotipnog pristupa ovim temama. Organizacije koje se bave ljudskim pravima u regionu naglašavaju da je pravilna upotreba jezika važan element poštovanja identiteta i dostojanstva LGBTIQ osoba.

NAJČEŠĆE GREŠKE U MEDIJSKOJ PRAKSI

U praksi, greške u upotrebi jezika i načinu izvještavanja često nijesu namjerne, već rezultat ustaljenih obrazaca i nedovoljne pažnje.

Najčešće greške uključuju:

- **Korišćenje muškog roda kao univerzalnog** („građani“, „ministri“) bez uključivanja žena barem jedan put – iako u našem jeziku muški rod u množini ima funkciju generičkog roda, istraživanja pokazuju da publika zamišlja isključivo muškarce, a žene postaju “nevidljive” u jeziku;
- **Nepotrebno isticanje roda kada nije relevantan** („žena vozač izazvala udes“) – podstiču se već dominantni stereotipi;
- **Stereotipni opisi** (npr. naglašavanje izgleda ili emocija žena);
- **Nepravilno imenovanje funkcija** (npr. „ministar“ za ženu)
- **Senzacionalizam u izvještavanju o ranjivim grupama**

Prema smjernicama Savjeta Evrope, ovakve prakse mogu doprinijeti reprodukciji diskriminacije i stereotipa, čak i kada nijesu namjerne.

7. VJEŠTAČKA INTELIGENCIJA, DIGITALNI PROSTOR I RODNA BEZBJEDNOST

Razvoj vještačke inteligencije (AI) i digitalnih platformi transformisao je cijeli svijet, pa i medije, donoseći nove mogućnosti, ali i ozbiljne etičke i bezbjednosne izazove. Savremene smjernice međunarodnih organizacija poput UNESCO-a, UNDP-a, Savjeta Evrope i OSCE-a naglašavaju da tehnologija nije neutralna i da njen uticaj može produbiti postojeće društvene nejednakosti, uključujući rodne. U tom kontekstu, mediji imaju dvostruku odgovornost: da odgovorno koriste tehnologiju i da profesionalno izvještavaju o njenim posljedicama.

OSNOVNI POJMOVI I PRIMJENA AI U MEDIJIMA

Vještačka inteligencija u medijima obuhvata širok spektar tehnologija koje se koriste za automatizaciju i unapređenje novinarskog rada. To uključuje generisanje tekstova, personalizaciju sadržaja, analizu velikih skupova podataka, prepoznavanje slike i zvuka, kao i moderaciju sadržaja.

AI alati se sve češće koriste za pisanje kratkih vijesti, preporučivanje sadržaja publici i optimizaciju distribucije informacija. Iako ovi alati povećavaju efikasnost, profesionalni standardi zahtijevaju da novinari i urednici zadrže kontrolu nad sadržajem i odgovornost za objavljeno.

UNESCO naglašava da je transparentnost ključna – publika treba biti informisana kada je sadržaj generisan ili značajno oblikovan uz pomoć AI tehnologije, kako bi se očuvalo povjerenje u medije i omogućila kritička procjena informacija.[10]

Istovremeno, razvoj generativne vještačke inteligencije donosi niz ozbiljnih rizika za medijski prostor. Jedan od ključnih izazova je mogućnost proizvodnje uvjerljivih, ali netačnih ili manipulisanih sadržaja, uključujući tekst, audio i video materijale (deepfake), što može doprinijeti širenju dezinformacija i narušavanju povjerenja u medije.

10 UNESCO, Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence, https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/recommendation-ethics

Dodatno, algoritmi generativne AI mogu reprodukovati i pojačavati postojeće društvene pristrasnosti, uključujući rodne i etničke stereotipe, posebno ako su trenirani na neuravnoteženim ili pristrasnim skupovima podataka.

Evropski regulatorni okvir takođe prepoznaje ove rizike, naglašavajući potrebu za jasno označenim AI generisanim sadržajem i odgovornošću platformi i medija. AI Act uvodi obavezu transparentnosti za određene vrste generativnih sistema, dok Digital Services Act postavlja pravila za suzbijanje širenja nezakonitog i štetnog sadržaja u digitalnom prostoru.

U tom kontekstu, **odgovorna upotreba AI u medijima podrazumijeva kombinaciju tehnološke inovacije i poštovanja profesionalnih i etičkih standarda, uz jasnu odgovornost uredništva za tačnost, integritet i društveni uticaj objavljenog sadržaja.**

ALGORITAMSKE PRISTRASNOSTI I RODNI ASPEKTI

Algoritmi koji upravljaju digitalnim platformama zasnivaju se na podacima koji često reflektuju postojeće društvene nejednakosti. Kao rezultat, oni mogu reprodukovati i pojačavati rodne stereotipe i diskriminaciju.

Istraživanja UNDP-a i UNESCO-a ukazuju da algoritmi mogu uticati na to koji sadržaj postaje vidljiv, koje teme dobijaju pažnju i kako se određene društvene grupe predstavljaju. Žene i druge marginalizovane grupe često su manje zastupljene ili prikazane kroz stereotipne narative.

Za medije to znači da moraju razviti svijest o algoritamskim pristrasnostima i aktivno raditi na njihovom prepoznavanju i ublažavanju, kako kroz uređivačke odluke, tako i kroz izbor izvora i tema.

GENERISANI SADRŽAJI, DEEPFAKE I DEZINFORMACIJE

Razvoj generativne AI omogućio je kreiranje izuzetno uvjerljivih tekstova, slika i video sadržaja. Deepfake tehnologija, koja omogućava manipulaciju audio i video materijala, predstavlja poseban izazov za medije i javnost.

Ovi alati mogu se koristiti za širenje dezinformacija, političke manipulacije ili diskreditaciju pojedinaca. Posebno zabrinjavajući trend predstavlja zloupotreba

deepfake tehnologije za kreiranje seksualizovanih ili kompromitujućih sadržaja koji ciljaju žene i javne ličnosti.

Profesionalni standardi nalažu da mediji:

- provjeravaju autentičnost digitalnih sadržaja prije objavljivanja
- jasno označavaju sumnjiv ili generisan sadržaj
- izbjegavaju dalje širenje neprovjerenih i manipulisanih materijala
- edukuju publiku o rizicima digitalnih manipulacija

Odgovorno postupanje u ovom segmentu ključno je za očuvanje povjerenja javnosti.

ZAŠTITA PRIVATNOSTI I PODATAKA U DIGITALNOM OKRUŽENJU

Digitalno okruženje omogućava brzo prikupljanje i distribuciju podataka, ali istovremeno povećava rizik od zloupotrebe ličnih informacija. Objavljivanje ličnih podataka bez saglasnosti može imati ozbiljne posljedice po sigurnost i privatnost pojedinaca.

Evropski i međunarodni standardi naglašavaju obavezu medija da poštuju pravo na privatnost i zaštitu podataka, posebno u osjetljivim slučajevima. To uključuje zaštitu identiteta žrtava nasilja, maloljetnika/ca i drugih ranjivih grupa.

Novinari i urednici moraju pažljivo procijeniti odnos između javnog interesa i potencijalne štete koju objavljivanje informacija može izazvati.

DIGITALNO NASILJE, ONLAJN UZNEMIRAVANJE I PRIJETNJE

Digitalni prostor postao je značajno mjesto za ispoljavanje nasilja i uznemiravanja. Onlajn prijetnje, govor mržnje, doxing i koordinisane kampanje uznemiravanja sve su češći oblici nasilja.

Istraživanja OSCE-a i UNDP-a pokazuju da su žene, posebno novinarke i javne ličnosti, nesrazmjerno izložene digitalnom nasilju, koje često uključuje seksualizovane uvrede, prijetnje i pokušaje diskreditacije.

Ovakvi napadi imaju ozbiljne posljedice, uključujući autocenzuru, povlačenje iz

javnog prostora i ograničavanje slobode izražavanja.

Mediji imaju odgovornost da prepoznaju digitalno nasilje kao društveni problem i da ga ne normalizuju kroz neadekvatno izvještavanje ili tolerisanje takvog sadržaja na svojim platformama.

MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJE O INCIDENTIMA DIGITALNOG NASILJA

Izvještavanje o digitalnom nasilju zahtijeva pažljiv i odgovoran pristup. Profesionalni standardi nalažu da se izbjegava senzacionalizam, da se zaštiti identitet žrtava i da se fokus usmjeri na odgovornost počinilaca i institucionalni odgovor.

Važno je ne reprodukovati štetne sadržaje (npr. dijeljenje prijetećih poruka ili manipulisanih fotografija), već ih kontekstualizovati i analizirati kao dio šireg društvenog problema.

Preporučuje se da mediji u ovakvim slučajevima uključe i informacije o pravnim mehanizmima zaštite, dostupnim servisima podrške i načinima prijavljivanja nasilja, čime mogu doprinijeti prevenciji i zaštiti žrtava.

8. ULOGA UREDNIKA/CE I REDAKCIJSKI STANDARDI

Urednici/ce imaju ključnu ulogu u osiguravanju kvaliteta, tačnosti i etičnosti medijskog sadržaja. Njihova odgovornost ne odnosi se samo na selekciju i uređivanje tekstova, već i na uspostavljanje standarda koji oblikuju rad cijele redakcije. U savremenom medijskom okruženju, obilježenom brzinom objavljivanja i digitalnim pritiscima, uloga urednika postaje još značajnija u očuvanju profesionalnih principa i povjerenja publike.

Međunarodne smjernice za novinarstvo i medijsku etiku, kao i domaći kodeksi, naglašavaju da urednici moraju osigurati dosljednu primjenu standarda tačnosti, nepristrasnosti, zaštite ljudskih prava i rodne ravnopravnosti u svim fazama produkcije sadržaja.

KONTROLA NASLOVA, LEADOVA I VIZUALNIH ELEMENATA

Naslovi, leadovi i vizuelni elementi često imaju veći uticaj na publiku od samog teksta. Upravo zato urednici snose posebnu odgovornost za njihovu tačnost i etičnost.

Profesionalni standardi zahtijevaju da naslovi budu u skladu sa sadržajem teksta i da ne budu obmanjujući, senzacionalistički ili diskriminatorni. Clickbait naslovi, preuveličavanje ili izvlačenje informacija iz konteksta mogu dovesti do dezinformisanja publike i narušavanja kredibiliteta medija.

Vizuelni elementi, uključujući fotografije, ilustracije i video materijale, moraju biti pažljivo odabrani i provjereni. Posebno je važno izbjegavati upotrebu sadržaja koji može povrijediti dostojanstvo pojedinaca, otkriti identitet žrtava ili doprinijeti širenju stereotipa.

U kontekstu digitalnih tehnologija, urednici moraju obratiti dodatnu pažnju na autentičnost vizuelnih sadržaja, uključujući provjeru mogućih manipulacija ili generisanih (AI) materijala.

UPRAVLJANJE OSJETLJIVIM I RIZIČNIM SADRŽAJEM

Osjetljive teme, poput nasilja, diskriminacije, zdravstvenih problema ili krivičnih djela, zahtijevaju poseban urednički pristup. Urednici/e su odgovorni za procjenu rizika koje objavljivanje određenog sadržaja može imati po pojedince i društvo.

To uključuje zaštitu identiteta žrtava, posebno djece i ranjivih grupa, kao i izbjegavanje detalja koji mogu dovesti do njihove identifikacije. Takođe je važno spriječiti sekundarnu viktimizaciju kroz neprimjereno ili senzacionalističko izvještavanje.

U digitalnom prostoru, upravljanje rizičnim sadržajem obuhvata i moderaciju komentara, uklanjanje govora mržnje i sprečavanje širenja dezinformacija. Urednici treba da uspostave jasna pravila za objavljivanje i moderaciju sadržaja, koja su u skladu sa etičkim standardima i zakonskim obavezama.

REAGOVANJE NA GREŠKE, ISPRAVKE I IZVINJENJA

Greške u medijskom izvještavanju su neizbježne, ali način na koji mediji reaguju na njih predstavlja ključni pokazatelj profesionalnosti i odgovornosti.

Etički kodeksi i međunarodne smjernice naglašavaju obavezu medija da isprave netačne ili nepotpune informacije bez odlaganja. Ispravke treba da budu jasno vidljive i dostupne publici, a ne skrivene ili umanjene do nevidljivosti-

U slučajevima kada je objavljeni sadržaj nanio štetu pojedincu ili grupi, preporučuje se objavljivanje izvinjenja koje priznaje grešku i preuzima odgovornost. Transparentno reagovanje na greške doprinosi jačanju povjerenja publike i integriteta medija.

RAZVOJ I PRIMJENA INTERNIH REDAKCIJSKIH PROCEDURA

Uspostavljanje jasnih internih procedura predstavlja osnovu za dosljednu primjenu profesionalnih standarda u radu redakcije. Ove procedure obuhvataju pravila za provjeru informacija, odobravanje sadržaja, zaštitu izvora, upravljanje osjetljivim temama i korišćenje digitalnih alata.

Savremene redakcije sve češće razvijaju interne smjernice koje uključuju i specifične oblasti, poput rodno osjetljivog izvještavanja, zaštite privatnosti, korišćenja

vještačke inteligencije i moderacije onlajn sadržaja.

Kontinuirana edukacija novinara i urednika, kao i redovno ažuriranje procedura u skladu sa novim izazovima, ključni su za održavanje visokih profesionalnih standarda.

Uloga urednika/ce nije samo operativna, već i strateška – oni oblikuju uređivačku politiku, postavljaju standarde i doprinose izgradnji medija kao pouzdanog i odgovornog izvora informacija u društvu.

9. DIGITALNI MEDIJI I SAVREMENI PROFESIONALNI IZAZOVI

Digitalizacija je transformisala način na koji se informacije proizvode, distribuiraju i konzumiraju. Onlajn mediji i društvene mreže omogućili su brži protok informacija i veću dostupnost sadržaja, ali su istovremeno stvorili nove izazove za profesionalno novinarstvo. U takvom okruženju, očuvanje etičkih standarda postaje složenije, jer su mediji izloženi pritiscima brzine, konkurencije i algoritamskih logika koje favorizuju angažman publike, često nauštrb kvaliteta i tačnosti informacija.

Međunarodne organizacije poput UNESCO-a, Evropske komisije i Savjeta Evrope ukazuju da je savremeno novinarstvo suočeno sa potrebom da balansira između brzine objavljivanja i odgovornosti prema javnosti, uz istovremeno očuvanje profesionalnog integriteta.

BRZINA OBJAVLJIVANJA I PROVJERA INFORMACIJA

Jedan od najvećih izazova digitalnih medija jeste pritisak na brzo objavljivanje informacija. U konkurenciji za pažnju publike, mediji često nastoje da prvi objave vijest, što može dovesti do smanjenja vremena za provjeru informacija.

Međutim, profesionalni standardi jasno naglašavaju da brzina ne smije biti ispred tačnosti. Objavljivanje netačnih ili nepotpunih informacija može imati ozbiljne posljedice, uključujući širenje dezinformacija, narušavanje reputacije pojedinaca i gubitak povjerenja publike.

Zbog toga se preporučuje da redakcije razviju jasne procedure za provjeru informacija i u situacijama kada je potrebno brzo reagovati, uključujući označavanje nepotvrđenih informacija i njihovo naknadno ažuriranje.

CLICKBAIT, SENZACIONALIZAM I ALGORITAMSKI PRITISCI

Digitalne platforme funkcionišu na osnovu algoritama koji favorizuju sadržaj sa većim brojem pregleda, klikova i interakcija. Ovakav sistem podstiče pojavu clickbait naslova, senzacionalizma i pojednostavljenog predstavljanja kompleksnih tema.

Clickbait naslovi često obećavaju više nego što tekst zaista nudi, koriste emocionalno obojene izraze ili izvlače informacije iz konteksta kako bi privukli pažnju korisnika. Iako ovakav pristup može kratkoročno povećati čitanost, dugoročno narušava kredibilitet medija.

Algoritamski pritisci dodatno utiču na uređivačke odluke, jer mediji prilagođavaju sadržaj očekivanjima publike i logici platformi. Istraživanja pokazuju da ovakav model može dovesti do favorizovanja polarizujućih, konfliktnih i senzacionalističkih sadržaja, što utiče na kvalitet javne rasprave.

Profesionalni standardi zahtijevaju od medija da održe ravnotežu između potrebe za vidljivošću i obaveze da informišu javnost na tačan i odgovoran način.

DRUŠTVENE MREŽE KAO IZVOR I KANAL DISTRIBUCIJE

Društvene mreže postale su jedan od glavnih izvora informacija, ali i ključni kanal distribucije medijskog sadržaja. One omogućavaju brzu komunikaciju i pristup različitim perspektivama, ali istovremeno nose rizike povezane sa širenjem dezinformacija i neprovjerenih informacija.

Novinari/ke često koriste sadržaj sa društvenih mreža kao izvor informacija, ali profesionalni standardi nalažu da se takvi sadržaji moraju dodatno provjeriti prije objavljivanja. Fotografije, video snimci i izjave preuzeti sa društvenih mreža mogu biti manipulirani ili izvučeni iz konteksta.

Takođe, društvene mreže brišu granicu između privatnog i profesionalnog identiteta novinara. Objave novinara na ličnim profilima mogu uticati na percepciju njihove profesionalne nepristrasnosti, zbog čega je važno pridržavati se etičkih standarda i u digitalnom prostoru.

PROFESIONALNI STANDARDI U ONLAJN OKRUŽENJU

Iako se medijski format promijenio, osnovni principi profesionalnog novinarstva ostaju isti i u onlajn okruženju. Tačnost, provjera informacija, odgovornost prema javnosti i poštovanje ljudskih prava i dalje predstavljaju temelj profesionalnog rada.

Međutim, digitalno okruženje zahtijeva dodatne standarde i prakse. To uključuje

transparentnost u vezi sa izvorima informacija, jasno označavanje sponzorisanog sadržaja, odgovorno upravljanje korisničkim komentarima i zaštitu od širenja govora mržnje i dezinformacija.

Savremeni izazovi takođe uključuju potrebu za digitalnom i medijskom pismenošću, kako novinara tako i publike. Mediji imaju važnu ulogu u edukaciji građana o prepoznavanju pouzdanih izvora informacija i razumijevanju načina na koji funkcionišu digitalne platforme.

U takvom kontekstu, profesionalno novinarstvo mora kontinuirano prilagođavati svoje prakse i standarde, kako bi odgovorilo na izazove digitalnog doba, a istovremeno očuvalo svoju osnovnu uloguo, odgovorno i javno korisno informisanje građana.

10. PRAKTIČNI ALATI ZA REDAKCIJE

Da bi se etički i profesionalni standardi dosljedno primjenjivali u svakodnevnom radu, neophodno je razviti konkretne alate koji novinarima i urednicima olakšavaju donošenje odluka. Praktični alati omogućavaju da se principi iz ovog priručnika pretvore u operativne korake, smanjuju prostor za greške i doprinose ujednačenom kvalitetu sadržaja.

Međunarodne smjernice (UNDP, UNESCO, Savjet Evrope) naglašavaju da redakcije koje koriste interne checkliste, evaluacione obrasce i jasne indikatore kvaliteta postižu viši nivo profesionalnosti i povjerenja publike.

CHECKLISTA ZA ETIČKU I RODNO ODGOVORNU PROVJERU SADRŽAJA

Prije objavljivanja svakog sadržaja preporučuje se korišćenje interne **checkliste** koja omogućava brzu, ali sistematičnu provjeru ključnih elemenata.

ETIKA I TAČNOST

Da li su informacije provjerene iz više relevantnih izvora?
Da li su jasno razdvojene činjenice od mišljenja i komentara?
Da li naslov odgovara sadržaju teksta?
Da li je naslov i cijeli sadržaj oslobođen senzacionalizma i clickbait elemenata?

LJUDSKA PRAVA I DOSTOJANSTVO

Da li sadržaj poštuje dostojanstvo svih aktera?
Da li su zaštićeni identiteti žrtava i ranjivih grupa?
Da li postoji rizik od sekundarne viktimizacije?

RODNA RAVNOPRAVNOST I INKLUZIJA

Da li je korišćen rodno osjetljiv i inkluzivan jezik?
Da li su žene i muškarci ravnopravno zastupljeni kao izvori?
Da li su izbjegnuti stereotipi i diskriminatorni narativi?

DIGITALNI I AI RIZICI

Da li su fotografije i video materijali provjereni (mogućnost manipulacije/deepfake)?
Da li je jasno označen eventualno generisan sadržaj?
Da li sadržaj može doprinijeti širenju dezinformacija ili mržnje?

INDIKATORI KVALITETA MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA

Za procjenu kvaliteta medijskog sadržaja preporučuje se korišćenje jasnih indikatora koji omogućavaju sistematično praćenje i unapređenje rada.

Ključni indikatori uključuju:

- nivo tačnosti i pouzdanosti informacija
- raznovrsnost i kredibilitet izvora
- jasno razdvajanje činjenica i komentara
- odsustvo diskriminatornog i stereotipnog sadržaja
- zastupljenost rodne perspektive
- odgovorno izvještavanje o osjetljivim temama
- transparentnost (npr. označavanje sponzorisanog sadržaja)
- kvalitet naslova i vizuelnih elemenata

Ovi indikatori mogu se koristiti za internu analizu sadržaja, ali i za dugoročno praćenje profesionalnih standarda u redakciji.

OBRASCI ZA INTERNU EVALUACIJU I SAMOPROCJENU

Redakcije mogu razviti jednostavne obrasce za periodičnu evaluaciju sadržaja i samoprocjenu profesionalnih standarda. Ovi obrasci mogu se koristiti na mjesečnom ili kvartalnom nivou.

Primjer obrasca za evaluaciju sadržaja:

1. Da li su svi tekstovi prošli osnovnu provjeru izvora? (Da/Ne)
2. Koliki procenat sadržaja uključuje rodnu perspektivu? (%)
3. Da li su identifikovani slučajevi senzacionalizma ili clickbait naslova? (Opis)
4. Da li su objavljene ispravke i na koji način?
5. Da li su komentari adekvatno moderirani?
6. Da li su zabilježeni slučajevi diskriminatornog ili stereotipnog jezika?

Na osnovu ovih podataka, redakcije mogu identifikovati slabosti i planirati dodatne obuke, izmjene procedura ili unapređenje uredničke politike.

LITERATURA I PREPORUKE ZA DALJE ČITANJE

UNDP (2022). Media through gender lenses in Montenegro https://www.undp.org/montenegro/publications/media-through-gender-lenses-montenegro

UNDP (2022). *Rodno odgovorno komuniciranje u javnoj upravi u Crnoj Gori.* https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-11/Rodno%20odgovorno%20komuniciranje%20u%20javnoj%20upravi.pdf

UNESCO (2018). *Journalism, "Fake News" and Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training.* https://unesdoc.unesco.org

UNESCO (2021). *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence.* https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/ethics

European Union (2024). *Artificial Intelligence Act (Regulation (EU) 2024/1689).* https://eur-lex.europa.eu

European Union (2022). *Digital Services Act (Regulation (EU) 2022/2065).* https://eur-lex.europa.eu

Council of Europe (2019). *Recommendation CM/Rec(2019)1 on preventing and combating sexism.* https://rm.coe.int

Council of Europe (2022). *Recommendation CM/Rec(2022)16 on combating hate speech.* https://www.coe.int

Vlada Crne Gore (2023). Smjernice za rodno osjetljiv jezik u javnoj komunikaciji. https://wapi.gov.me/download-preview/57b83496-603a-41bc-ab57-a850990a5be9?version=1.0

Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava (2013) Registar zanimanja, zvanja i titula žena: prilog upotrebi rodno osjetljivog jezika u sferi javne komunikacije